KWARTALNIK KRESOWY
2026, nr 1–2 (29–30)

Rafał Roguski
Uniwersytet w Siedlcach
ORCID: 0000-0002-3635-6768

Rola Wojska Polskiego w zabezpieczeniu wyborów parlamentarnych w Małopolsce Wschodniej w 1922 roku. Edycja dokumentu źródłowego

Przeprowadzone w listopadzie 1922 roku wybory do Sejmu i Senatu miały duże znaczenie dla procesu stabilizacji ustroju politycznego i utrwalania władzy odrodzonego państwa polskiego na swoim terytorium. Szczególnie skomplikowana sytuacja panowała w Małopolsce Wschodniej, gdzie przygotowania wyborcze odbywały się w warunkach napięć narodowościowych, bojkotu ogłoszonego przez część ukraińskich ugrupowań politycznych oraz zagrożenia aktami sabotażu i przemocy. Zapewnienie sprawnego przebiegu głosowania wymagało zaangażowania nie tylko administracji cywilnej i Policji Państwowej, lecz także oddziałów Wojska Polskiego. Celem oddanego do rąk czytelnika artykułu jest przedstawienie uwarunkowań wykorzystania sił zbrojnych podczas wyborów parlamentarnych w 1922 roku w województwach lwowskim, stanisławowskim i tarnopolskim oraz publikacja dokumentu ukazującego planowanie i organizację podjętych wówczas działań zabezpieczających.

Podpisanie traktatu ryskiego nie zakończyło sporu o przynależność Małopolski Wschodniej, lecz rozpoczęło jego nową fazę. Dla ukraińskich elit nadal realne wydawało się uzyskanie akceptacji

mocarstw dla utworzenia własnego państwa. Nadzieje te przyczyniały się do bojkotu spisu powszechnego w 1921 roku, a następnie wyborów parlamentarnych w listopadzie 1922 roku. Stosunki polsko-ukraińskie w Małopolsce Wschodniej pozostawały napięte nie tylko do rozstrzygającej decyzji Rady Ambasadorów z 15 marca 1923 roku, definitywnie włączającej omawiany region do Polski[1]. Część ludności Małopolski Wschodniej traktowała polską władzę i administrację jako narzuconą siłą i nie uznawała sprawy przynależności tego obszaru do Rzeczypospolitej za ostatecznie rozstrzygniętą. Ukraińskie środowiska polityczne uważały udział w wyborach do Sejmu i Senatu w 1922 roku za równoznaczny z uznaniem polskiej suwerenności nad Małopolską Wschodnią. Z tego względu najważniejsze ukraińskie ugrupowania w regionie opowiedziały się za ich bojkotem. Do unikania udziału w głosowaniu wzywała m.in. Ukraińska Organizacja Wojskowa, która prowadziła akcje propagandowe i sabotażowe wymierzone w polską administrację oraz przygotowania wyborcze. Odmienną strategię przyjęły ukraińskie ugrupowania działające poza Małopolską Wschodnią, które przystąpiły do Bloku Mniejszości Narodowych i wzięły udział w wyborach.

W drugiej połowie 1921 roku przeprowadzono rejestrację wojskową, której podlegali młodzi mężczyźni zamieszkali na terytorium państwa polskiego. Część młodzieży ukraińskiej uchylała się od tego obowiązku, traktując go jako akt uznania polskiej państwowości i zwierzchnictwa nad Małopolską Wschodnią. Niektórzy z młodych Ukraińców próbowali opuścić kraj. Rozpowszechniano również pogłoski, że osłabienie polskiej waluty oraz inflacja świadczą o rychłym upadku państwa. Odnotowywano także napady na posterunki Policji Państwowej i urzędy oraz przypadki niszczenia linii kolejowych[2].

Opisane postawy i działania należy rozpatrywać w kontekście złożonej struktury narodowościowej Małopolski Wschodniej, w której ludność polska i ukraińska tworzyły dwie najliczniejsze społeczności, a ich wzajemne proporcje wyraźnie różniły się w poszczególnych województwach. Według danych spisu powszechnego z 1921 roku ludność trzech województw południowo-wschodnich była

[1] M. Franz, *Nastroje mniejszości narodowych na terenie województwa stanisławowskiego w latach 1921–1922 w świetle raportów Policji Państwowej*, „Dzieje Najnowsze" 2024, r. 56, nr 3, s. 61–62.

[2] Ibidem, s. 67.

w 45,08% polska, w 47,94% rusińska (ukraińska), a w 6,38% żydowska. W województwie lwowskim ludność polska stanowiła 56,58% mieszkańców (1,538 mln), rusińska 35,88% (975,2 tys.), a żydowska 7,00% (190,3 tys.)[3]. W województwie stanisławowskim ludność polska stanowiła 21,85% mieszkańców (292,5 tys.), rusińska 70,23% (940,5 tys.), a żydowska 6,75% (90,4 tys.)[4]. Natomiast w województwie tarnopolskim ludność polska to 44,98% mieszkańców (642,5 tys.), rusińska 49,98% (714 tys.), a żydowska 4,83% (68,9 tys.)[5].

Zróżnicowanie narodowościowe regionu nadawało szczególne znaczenie kwestii udziału jego mieszkańców w życiu politycznym Rzeczypospolitej. Dotyczyło to zwłaszcza województw stanisławowskiego i tarnopolskiego, w których ludność rusińska stanowiła większość lub blisko połowę mieszkańców. Udział tej ludności w wyborach mógł być przedstawiany przez władze polskie jako przejaw akceptacji istniejącego porządku państwowego, natomiast bojkot głosowania jako zakwestionowanie polskiego zwierzchnictwa nad regionem.

Wybory do Sejmu i Senatu, przeprowadzone odpowiednio 5 i 12 listopada 1922 roku, miały w Małopolsce Wschodniej znaczenie wykraczające poza zwykłą procedurę wyłaniania przedstawicielstwa parlamentarnego. Dla władz polskich sprawne przeprowadzenie głosowania miało potwierdzać zdolność państwa do rzeczywistego sprawowania zwierzchnictwa nad tym terenem, utrzymania porządku publicznego i objęcia mieszkańców regionu jednolitym systemem prawnym oraz administracyjnym. Wybory miały jednocześnie

---

3 *Województwo lwowskie*, Statystyka Polski, t. 27, Warszawa 1927, Tablica XI, Ludność według wyznania religijnego i narodowości, s. 117. Województwo lwowskie obejmowało również zachodnie powiaty z wyraźną przewagą ludności polskiej, m.in. kolbuszowski, krośnieński, łańcucki, niski, rzeszowski, strzyżowski i tarnobrzeski.

4 *Województwo stanisławowskie*, Statystyka Polski, t. 28, Warszawa 1927, Tablica XI, Ludność według wyznania religijnego i narodowości, s. 78.

5 *Województwo tarnopolskie*, Statystyka Polski, t. 29, Warszawa 1927, Tablica XI, Ludność według wyznania religijnego i narodowości, s. 82. Wyniki przywołanego tu spisu powszechnego z 1921 r. nie są do końca miarodajne. Ukraińskie środowiska polityczne nawoływały w 1921 r. do jego bojkotu, a warunki przeprowadzenia badania były znacznie utrudnione ze względu na następstwa niedawno zakończonych trzech wojen (I wojny światowej, wojny polsko-ukraińskiej i polsko-sowieckiej), migracje, uchodźstwo i nieustabilizowany status międzynarodowy regionu.

stanowić argument w sporze o status regionu. Prof. Maciej Franz podkreślił, że „z jednej strony koniecznością stawały się wybory powszechne do dwuizbowego parlamentu, z drugiej ich przeprowadzenie na terenie całego państwa byłoby widocznym dowodem realnego i formalnego sprawowania władzy nad całym jego terytorium". W konsekwencji „zrealizowane z sukcesem wybory parlamentarne w województwach Małopolski Wschodniej potwierdziłyby polską władzę. Sporu być może to by nie kończyło, strona polska zyskałaby jednak trudny do podważenia argument"[6]. Zabezpieczenie głosowania służyło zatem nie tylko ochronie porządku publicznego, lecz także potwierdzeniu polskiej suwerenności nad obszarem, którego status międzynarodowy pozostawał ciągle nieustalony.

Znaczenie wyborów zwiększała postawa ukraińskich środowisk politycznych, z których znaczna część wezwała ludność do bojkotu głosowania. Akcja ta wynikała z nieuznawania polskiej suwerenności nad Małopolską Wschodnią i miała podważyć reprezentatywność wyborów. Jewhen Petruszewycz kierował do państw Ententy noty, w których domagał się niedopuszczenia do przeprowadzenia głosowania na tym obszarze. W tej sytuacji samo otwarcie lokali wyborczych, zapewnienie możliwości pracy komisji oraz umożliwienie oddania głosu wyborcom nabierało charakteru demonstracji skuteczności polskiej administracji[7].

Podstawa prawna organizacji wyborów w 1922 roku

Podstawę prawną omawianych wyborów stanowiły dwie ustawy z 28 lipca 1922 roku, zawierające ordynacje wyborcze do Sejmu i Senatu. Wybory do Sejmu były powszechne, równe, bezpośrednie, tajne i proporcjonalne. Czynne prawo wyborcze przysługiwało obywatelom polskim, bez względu na płeć, po ukończeniu 21 lat, z wyjątkiem żołnierzy pozostających w służbie czynnej. Kandydować mogły osoby mające co najmniej 25 lat, w tym wojskowi w służbie czynnej[8]. Sejm liczył 444 posłów: 372 wybierano z list okręgowych, a 72 z list państwowych. Państwo podzielono na 64 okręgi wyborcze,

[6] M. Franz, *Spór o przynależność państwową Małopolski Wschodniej (1919–1923)*, „Textus et Studia" 2023, t. 9, nr 1 (33), s. 22.

[7] Ibidem, s. 20–22.

[8] „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej" 1922, nr 66, poz. 590, Ustawa z dnia 28 lipca 1922 r. – Ordynacja wyborcza do Sejmu, rozdz. 1, art. 1–2.

a te na obwody głosowania. Obwód zasadniczo nie powinien obejmować więcej niż 3 tys. mieszkańców, odległość od miejsca zamieszkania wyborcy do lokalu nie powinna przekraczać 6 km, a jeden obwód nie powinien łączyć miejscowości należących do różnych gmin. Głosowanie przeprowadzały komisje obwodowe i okręgowe, podporządkowane Państwowej Komisji Wyborczej. Mandaty rozdzielano proporcjonalnie między listy za pomocą systemu kolejnych ilorazów[9].

Ordynacja wyborcza do Senatu opierała się w znacznej mierze na przepisach ordynacji sejmowej. Czynne prawo wyborcze przysługiwało osobom, które ukończyły 30 lat i zasadniczo mieszkały w danym okręgu co najmniej rok, bierne zaś uzyskiwano po ukończeniu 40 lat. Senat liczył 111 członków: 93 wybierano w okręgach wojewódzkich, a 18 z list państwowych. Każde województwo stanowiło osobny okręg, natomiast Warszawa tworzyła okręg odrębny. Głosowanie odbywało się w tych samych obwodach co wybory sejmowe, w niedzielę następującą po wyborach do Sejmu[10].

Skala przedsięwzięcia wyborczego w Małopolsce Wschodniej była szczególnie duża. W województwach lwowskim, stanisławowskim i tarnopolskim utworzono łącznie 4 409 obwodów głosowania, w tym 3 998 wiejskich i 411 miejskich. Oznaczało to konieczność objęcia ochroną ponad 4 400 lokali, zabezpieczenia pracy komisji oraz transportu dokumentacji i materiałów wyborczych. Około 91% obwodów znajdowało się na wsi. Ich rozproszenie, stan dróg, ograniczenia sieci łączności i oddalenie części miejscowości od większych garnizonów utrudniały szybkie reagowanie na incydenty[11]. Ustawowej zasady, zgodnie z którą obwód nie powinien liczyć więcej niż 3 tys. mieszkańców, nie udało się wszędzie zachować. Obwody przekraczające tę liczbę występowały w 118 powiatach, przede wszystkim w województwach centralnych, wschodnich i południowych. Zwiększało to liczbę osób przypisanych do poszczególnych lokali i mogło dodatkowo komplikować ich ochronę oraz organizację głosowania[12].

---

9 Ibidem, rozdz. 3, art. 12; *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 5 i 12 listopada 1922 roku*, Statystyka Polski, t. 8, Warszawa 1926, s. VII–VIII.

10 „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej" 1922, nr 66, poz. 591, Ustawa z dnia 28 lipca 1922 r. – Ordynacja wyborcza do Senatu, rozdz. 1, art. 1–2.

11 *Statystyka wyborów…*, op. cit., s. X.

12 Ibidem, s. VIII.

Wyniki i frekwencja wyborcza

Wyniki wyborów ukazywały znaczne zróżnicowanie polityczne omawianego tu regionu. W województwie lwowskim PSL „Piast" uzyskało 31,8% głosów ważnych; kolejne miejsca zajęły Chrześcijański Związek Jedności Narodowej, Komitet Zjednoczonych Stronnictw Narodowo-Żydowskich i PPS. W województwie stanisławowskim zwyciężył Komitet Zjednoczonych Stronnictw Narodowo-Żydowskich z wynikiem 23,5%, nieznacznie wyprzedzając listy ukraińskie, Chrześcijański Związek Jedności Narodowej i PSL „Piast". W województwie tarnopolskim wyraźne zwycięstwo odniosło PSL „Piast", które zdobyło 41,6% głosów ważnych[13]. W skali trzech województw PSL „Piast" otrzymało łącznie 349 409 głosów, Chrześcijański Związek Jedności Narodowej 228 206 głosów, Komitet Zjednoczonych Stronnictw Narodowo-Żydowskich 175 881 głosów, a odrębne listy ukraińskie 87 593 głosy. Zestawienie to nie oddaje jednak w pełni postaw politycznych ludności ukraińskiej, ponieważ znaczna jej część zastosowała się do wezwania do bojkotu wyborów[14].

O specyfice regionu jeszcze wyraźniej świadczyła frekwencja. W wyborach do Sejmu udział głosujących wyniósł w województwie lwowskim 52,7%, w stanisławowskim 32,1%, a w tarnopolskim 35,1%. W wyborach do Senatu wskaźniki te były jeszcze niższe i wyniosły odpowiednio 48,9%, 31,3% oraz 31,6%. Na terenach wiejskich frekwencja w wyborach sejmowych spadała do 49,9% w województwie lwowskim, 31,5% w tarnopolskim i 26,9% w stanisławowskim[15]. Niskiego udziału w głosowaniu nie należy objaśniać wyłącznie zagrożeniem bezpieczeństwa, zastraszaniem wyborców lub trudnościami organizacyjnymi. Był on również świadomą deklaracją polityczną części ludności ukraińskiej, kwestionującej przynależność Małopolski Wschodniej do Rzeczypospolitej. Mimo szerokiej akcji bojkotowej głosowanie przeprowadzono jednak na znacznym obszarze regionu, co z punktu widzenia władz polskich wzmacniało jego znaczenie polityczne i międzynarodowe[16].

13 Ibidem, s. XII–XVIII.
14 Ibidem.
15 Ibidem, s. XI.
16 M. Franz, *Spór o przynależność państwową*…, op. cit., s. 20–22; *Statystyka wyborów*…, op. cit., s. XI.

Problem zapewnienia bezpieczeństwa w trakcie wyborów

Województwo tarnopolskie, położone przy granicy ze Związkiem Sowieckim, było narażone na nielegalne przekraczanie granicy, przemyt broni i materiałów propagandowych oraz przenikanie grup dywersyjnych. Natomiast w województwie lwowskim sytuację komplikowały zarówno strategiczne znaczenie Lwowa i przebiegających przez region szlaków komunikacyjnych, jak i silne napięcia narodowościowe na obszarach wiejskich wschodniej części województwa, zamieszkanych w większości przez ludność ukraińską. Na szczególną sytuację w województwie stanisławowskim wpływało jego położenie przy granicy z Czechosłowacją. Jak zauważył prof. Maciej Franz, „ochrona granicy polsko-czechosłowackiej stała się jednym z większych problemów dla władz województwa, które musiały w tym względzie liczyć na pomoc Wojska Polskiego, a jednocześnie możliwie mocno pacyfikować radykalizm miejscowej ludności ukraińskiej”[17]. Obecność po drugiej stronie granicy byłych żołnierzy ukraińskich, w tym członków środowisk związanych ze Strzelcami Siczowymi, rodziła obawy przed przenikaniem ludzi, emisariuszy i materiałów propagandowych. Jeszcze przed kampanią wyborczą administracja i Policja Państwowa korzystały więc z pomocy wojska w ochronie pogranicza. Temat obawy przed działaniem dywersyjnym z południa porusza fragment jednego z prezentowanych dokumentów.

Latem 1922 roku funkcjonariusze Policji Państwowej dokonali aresztowań osób podejrzewanych o antypaństwową agitację, próby werbowania ochotników do oddziałów ukraińskich, podburzanie ludności przeciwko wyborom, kolportowanie nielegalnych ulotek oraz działalność sabotażową, w tym przygotowywanie zamachów na mosty i linie kolejowe. Raporty policyjne informowały o próbach podpalenia urzędów, strzelaniu do nauczycieli, spaleniu budynków starostwa, tworzeniu ukraińskich bojówek oraz zastraszaniu przedstawicieli władz. Według funkcjonariuszy celem tych działań było wywarcie presji na polską administrację i zamanifestowanie dążenia do uzyskania niepodległości[18].

[17] M. Franz, *Spór o przynależność państwową*…, op. cit., s. 16.
[18] Idem, *Nastroje mniejszości narodowych*…, op. cit., s. 68, 69.

Rola administracji i Wojska Polskiego w zabezpieczeniu wyborów w regionie

Odpowiedzialność za organizację wyborów spoczywała na administracji cywilnej. Prof. Waldemar Kozyra wskazał, że „Ministrowie spraw wewnętrznych byli odpowiedzialni za przygotowanie tych wyborów od strony organizacyjno-technicznej oraz zobowiązani do utrzymania spokoju i bezpieczeństwa publicznego w czasie trwania kampanii wyborczej i samego głosowania”[19]. Na szczeblu terenowym obowiązki te wykonywali wojewodowie, starostowie i organy Policji Państwowej. Wojsko miało występować jako siła pomocnicza, użyta w ramach współdziałania z władzami cywilnymi.

Zaangażowanie armii w zabezpieczenie procesu wyborczego nie oznaczało przekazania jej kierownictwa nad przeprowadzeniem głosowania do Sejmu i Senatu. Oddziały wojskowe mogły zostać przeznaczone do ochrony najważniejszych obiektów w regionie, w tym lokali wyborczych, wzmocnienia posterunków policyjnych, osłony komunikacji i transportów oraz utworzenia odwodów zdolnych do szybkiej interwencji w razie poważniejszego naruszenia porządku. Wymagało to określenia trybu kierowania próśb o pomoc wojskową, podziału kompetencji między wojewodów, starostów, policję i dowódców garnizonów, a także rozmieszczenia pododdziałów i ustalenia zasad ich użycia.

Siły wojskowe przeznaczone do zabezpieczenia wyborów na obszarze DOK VI

Interesujący nas obszar Małopolski Wschodniej w postaci części województwa lwowskiego oraz województw stanisławowskiego i tarnopolskiego pod względem administracji wojskowej wchodził w skład Okręgu Korpusu nr VI Lwów. W strukturze Okręgu Korpusu znajdowały się trzy dywizje piechoty. W przypadku okręgu lwowskiego była to 5., 11. i 12. Dywizja Piechoty. Dowództwo 5. Dywizji Piechoty mieściło się we Lwowie. Dowodził nią gen. bryg. Jan Thullie, a w jej skład wchodził 19., 26. i 40. pułk piechoty oraz 5. pułk artylerii polowej. Dowództwo 11. Dywizji Piechoty znajdowało się w Stanisławowie. W jej skład wchodził 48., 49. i 53. pułk piechoty

[19] W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych wobec życia społeczno-politycznego w Polsce w latach 1918–1922*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2007, t. 10, s. 357.

oraz 11. pułk artylerii polowej. Dowództwo 12. Dywizji Piechoty mieściło się w Tarnopolu. Dowodził nią gen. bryg. Marian Januszajtis, a w jej skład wchodził 51., 52. i 54. pułk piechoty oraz 12. pułk artylerii polowej. 6. Brygadą Jazdy dowodził płk Konstanty Plisowski. Tworzyły ją 6., 9. i 14. pułk ułanów oraz 6. dywizjon artylerii konnej[20].

Edycja dokumentów źródłowych dotyczących wojskowego zabezpieczenia wyborów w Małopolsce Wschodniej w 1922 roku

Publikowane poniżej dokumenty ukazują przygotowania wojska do ochrony procesu przeprowadzenia wyborów do Sejmu i Senatu w warunkach zagrożenia terrorem politycznym. Pozwalają odtworzyć zadania przewidziane dla oddziałów wojskowych, mechanizm ich współdziałania z administracją i Policją Państwową oraz przestrzenne rozmieszczenie sił przeznaczonych do ochrony wyborów. Są również świadectwem sposobu, w jaki aparat państwowy oceniał sytuację narodowościową i polityczną Małopolski Wschodniej jesienią 1922 roku.

Dokumenty te są przechowywane w Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego, w zespole Lwowskiego Urzędu Wojewódzkiego, w aktach Wydziału Społeczno-Politycznego. Teczka nosi tytuł Raporty inspektora 5. Armii dotyczące przeprowadzenia wyborów do Senatu, fond 1, opis 52, sprawa 63. W edycji zachowano oryginalną pisownię dokumentów. Nie wszystkie karty jednostki archiwalnej zostały spaginowane, dlatego w przypadku dokumentów pozbawionych numeracji nie podano numerów kart. Nazwy rodzajów jednostek w dokumencie podane są w skrócie. DP oznacza Dywizję Piechoty, pp pułk piechoty, Dca – to dowódca, baon – batalion, p. sap. – pułk saperów, p.uł. – pułk ułanów, pap. – pułk artylerii polowej.

[20] Schemat OdeB DOK V oraz mapa dyslokacja oddziałów Wojska Polskiego podległych DOK VI na okres zimowy 1921/1922 [w:] A.A. Ostanek, *VI lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939*, Neriton, Warszawa 2013, s. 112, 113.

Dokument 1.

Karta 3
DOK VI l 15051/Tj.I. Lwów dnia 31 października 1922
Ściśle Tajne

Bardzo pilne – zaraz doręczyć

Rozdział sił od dnia 31 października br.
Wojewoda
Lwów

Na rozkaz Inspektora Armii Nr. V oddaję do dyspozycji:

a/ Dcy 12. Dywizji Piechoty
40 pp. z przeznaczeniem jeden baon Kopyczyńce, drugi Borszczów, trzeci Trembowla. Miejsce postoju Dtwa pułku oznaczy Dca 12. DP.
2 baony dalsze 6. p. sap., jeden do Brodów, drugi do Zbaraża.
Baon 9. pp z Lublina do Buczacza.

b/ Do dyspozycji Dcy Rejonu Stanisławów III/53. pp. z Gródka Jagiel. do Stanisławowa.
Oddziały otrzymały rozkaz odejścia w dniu 30. X. br. i zabierają ze sobą żywność na dni 4-y oraz kuchnie polowe. –

Otrzymują: do wiadomości[21]
Dca piechoty 25 DP., Dca V. i VI. Brygady jazdy, Dca 15. pp., 58. pp, Wojewoda Lwów, Stanisławów, Tarnopol. W.W. Kol. Lwów i Stanisławów, Kmdt. Miasta Lwów, Szef artyl. i uzbroj., intendentury, sanitarny, inż. i sap., weterynarii, remontu, łączności, Szef Oddz. II. III. IV. Sztabu, Kmdt. Kwatery Gł., DOK II i X.

Dowódca O.K. VI
Jędrzejewski
Generał Dywizji[22]

[21] Słowo wiadomości dopisane odręcznie.

[22] Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (dalej: PAOL), Lwowski Urząd Wojewódzki, Wydział Społeczno-Polityczny, f. 1, op. 52, spr. 63, k. 3, pismo dowódcy Okręgu Korpusu nr VI gen. dyw. Władysława Jędrzejewskiego do wojewody lwowskiego, Rozdział sił od dnia 31 października br., Lwów, 31 października 1922 r., nr 15051/Tj.I, ściśle tajne.

Dokument 2.

DOK VI
L. 15070/Tj.I

Lwów 31.X. 1922
Ściśle tajne!
Do rąk własnych!

Rozdział sił wojskowych
na okres właściwych wyborów
l.851/T.[23]

Do
Wojewody
Lwów

I/. W ślady rozkazu telegr. Pod L 15061/I. Tjn. przesyłam w odpisach rozkazy Inspektora Armji Nr. V. pod L. 2115 /Tjn. I 2123/tjn. odnoszące się do rozdziału sił w rejonach na czas właściwego głosowania.

II/. Celem umożliwienia D-com Rejonów przeprowadzenia rozkazu Inspektora Armii dokonałem dalszego rozdziału sił rozkazem pod L. 15061/t:I

III/. Rozkaz Inspektora Armii pod L. 2123/tjn. przeprowadzić w całej osnowie. Plan stworzenia grup pościgowych, który mieli D-cy rejonów przedłożyć do 31. X. b.r. zatwierdzę telegraficznie. Na razie działają D-cy rejonów samodzielnie według tych planów. Pozostawiając D-com rejonów swobodę w porozumieniu się z. p. Wojewodami co do rozdziału sił na sam czas wyborów czynię uwagę, by rozdział był w ten sposób dokonany ażeby nie wymagał przesunięć w czasie dni głosowania oddziałów na większą odległość lecz jedynie przesuwanie przeprowadzano z gmin do gmin w nocy lub wczesnym rankiem przed godziną otwarcia komisji wyborczych.

IV/. D-cy Dywizji muszą wobec takiego rozdziału sił wytężyć wszelkie środki, by mimo rozdrobnienia „na sam czas wyborów'' mieć pod ręką resztę rozporządzalnych żołnierzy. W garnizonach, w których stacjonuje artylerja − spieszyć pułki lub dyony artylerii i zostawiając odpowiednią ochronę nad armatami i sprzętem użyć formacji art. wewnątrz garnizonu. Nadto wyzyskać na okres ten żołnierzy wszystkich innych formacji nie wyłączając urzędów, zakładów itp. czyniąc jedynie tu zadość nieodzownym względem służby odnośnych formacji lub ochronie mienia wojskowego.

V/. Służbę w samych garnizonach stałych tak unormować na czas sam wyborów [by] nie było najmniejszych tarć i niespodzianek. Oddziały lotne lub oddziały asystentcyjne mające być użyte na samochodach, winne być tymi które rozstrzygnąć mają przez swą ruchliwość o starciu najmniejszych

[23] Numer kancelaryjny „L. 851/T." dopisany odręcznie ołówkiem, prawdopodobnie po wpłynięciu dokumentu do Lwowskiego Urzędu Wojewódzkiego.

–2–

przejawów terroru.

VI/. Punkt 11. Rozkazu L. 2123/tjn. Inspektora Armji ogłosić natychmiast w szeregach i pouczyć oficerów i podoficerów o jego rozciągłości nadając mu znaczenie odpowiednio ważne. Odpowiedzialność za likwidację wszelkich aktów terroru, tępienie band, przywrócenie czynnie zakłócanego porządku publicznego i przeciwdziałanie gwałtownemu przeszkadzaniu akcji wyborów ponosić będą ci D-cy oddziałów wojskowych, którzy mimo zaistniałych wypadków objętych tym rozkazem w ich promieniu działania inicjatywnie nie wkroczyli i nie przystąpili do likwidacji tychże.

VII/. Ponieważ Inspektor Armji nakazał wspomnianym rozkazem rozdział piechoty baonami między powiaty i liczy się jedynie z ewentualnością band ze wschodu, a na razie z południa nieprzyjmuje możliwości wkroczenia bojówek, anuluję moje rozkazy co do utrzymania w pogotowiu grupy płk WRZALIŃSKIEGO.

Aktualne są jedynie rozkazy o gotowości grup lotnych pościgowych składających się głównie z jazdy i tych lotnych kompanji, których stworzenie nakazałem rozkazem L. 14754/tjn. I i L. 16825/I. tjn.

1/. Rejon D-cy 11. Dyw. Piech.

a/. 6. p.uł. ma służyć głównie nadal jako główna ruchoma grupa pościgowa.

b/. Baony piechoty porozdzielać na powiaty unikając obecnie większych przesunięć.

Użycie III/53. p.p. i baonu 6. p. sap. ma umożliwić wykonanie rozkazu Inspektora Armji i wymogi służby wartowniczej.

c/. 11. p.a.p. ściągnąć do Stanisławowa, gdyż niemożliwością pozostawić go wysuniętym na Podkarpaciu bez ochrony.

2/. Rejon D-cy 12. Dyw. Piech.

Wobec otrzymania posiłków w sile 6. baonów będzie mógł D-ca 12. Dyw. Piech. przy użyciu pułków kawalerii dać odpowiednią asystencję powiatom i utworzyć grupy pościgowe.

3/. Rejon D-cy 5. Dyw. Piech.

Każdy powiat ma jako załogę jeden baon.

VI. D.a.k. pozostanie nadal w mej dyspozycji.

–3–

VIII. Telegraf. rozkaz L. 15061/I. tjn. Nakazywał natychmiastowe przesunięcie oddziałów jakoteż zaznajomienie się D-ców Dyw. Piech. z rozkazem Inspektora Armji za pośrednictwem p. Wojewodów.

Przyjmuję w danej chwili, że rozkaz został wykonany z dniem 31. X. jak tego wymagał Inspektor Armji. -

IX/. Otrzymują D-cy 5. 11. i 12. Dyw. Piech.

Przedkładam: Insp. Armji Nr. V.

Do wiadomości Wojew. Lwów, Stanisławów, Tarnopol.
Dowódca OK. VI Jędrzejewski[24].
Generał Dywizji[25].

Dokument nr 3.

Lwów, dnia 31. października 1922. r.
Ściśle tajne! Pilne!
do rąk własnych
L. 2173/tj.
Stanowisko wojska podczas wyborów.
Do
Pana Wojewody Lwowskiego
Lwów.

[24] Władysław Jędrzejewski (ur. 5 marca 1863 r., według innej wersji 30 stycznia 1863 r., w Nowinach w guberni witebskiej; zm. w marcu 1940 r. we Lwowie) – przed odzyskaniem niepodległości przez Polskę generał brygady armii rosyjskiej. Od 18 grudnia 1918 w Wojsku Polskim, początkowo jako komendant rezerwy oficerskiej w Warszawie. Dowodził m.in. 5. DP i załogą Lwowa, grupą operacyjną na froncie galicyjskim, a następnie 1. i 6. Armią oraz grupą operacyjną w składzie 6. Armii. Mianowany generałem dywizji ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 r. Trzykrotnie ranny. Był dowódcą Okręgu Generalnego Lublin, a od września 1921 do marca 1924 r. dowódcą Okręgu Korpusu nr VI we Lwowie. Po przejściu w stan spoczynku 20 czerwca 1924 r. zamieszkał we Lwowie. We wrześniu 1939 r. uczestniczył w tworzeniu lwowskiej Straży Obywatelskiej. Aresztowany 4 października 1939 r. przez NKWD, zmarł lub został rozstrzelany w więzieniu we Lwowie, pochowany w Bykowni. Figuruje na Ukraińskiej Liście Katyńskiej. Odznaczony m.in. Orderem Virtuti Militari, Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski oraz czterokrotnie Krzyżem Walecznych. Za: T. Kryska-Karski, T. Żurakowski, *Generałowie Polski niepodległej*, Wydanie uzupełnione i poprawione, Editions Spotkania, Warszawa 1991, s. 40; *100 bohaterów na 100-lecie odzyskania niepodległości*, Instytut Pamięci Narodowej, https://ipn.gov.pl/pl/100-bohaterow-na-100-lecie [dostęp: 31.08.2026]; Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe, Kolekcja generałów i osobistości, sygn. I 480.232, Jędrzejewski Władysław.

[25] PAOL, Lwowski Urząd Wojewódzki, Wydział Społeczno-Polityczny, f. 1, op. 52, spr. 63, k. nlb., pismo dowódcy Okręgu Korpusu nr VI gen. dyw. Władysława Jędrzejewskiego do wojewody lwowskiego, Rozdział sił wojskowych na okres właściwych wyborów, Lwów, 31 października 1922 r., nr 15070/Tj.I, ściśle tajne. Na dole dokumentu znajduje się prostokątna pieczęć w kolorze czerwonym Województwo Lwowskie Podano 1/11 1922 L: 851Taj. ….zał.

W uzupełnieniu mego pisma L. 2123/tj. uzupełniam i precyzuję punkt 4/ odnośnie do zachowania się wojska podczas wyborów.

W interesie wyborów leży, aby ludność rozumiała cel obecności wojska, dlatego potrzebne jest w tym kierunku pewne informowanie ludności ze strony czynników wojskowych.

W tym celu Dcy O.K.VI. i O.K. X. polecę rozkazem pouczyć Dców oddziałów asystencyjnych o ich zadaniu i roli, mianowicie: zabezpieczenie każdemu obywatelowi możności spokojnego głosowania przy urnie, bez jakiegokolwiek cienia pozorów agitacji, w którymkolwiek bądź kierunku; ponadto jest obowiązkiem d-ców i wojska prostować mylne zdania ludności o roli wojska.

Dlatego Dcy oddziałów asystencyjnych przy zetknięciu się z ludnością, względnie z chwilą przybycia do pewnej miejscowości będą pouczać ludność o tem, że zapewnia się jej spokojne dojście do urny, a wszelkie próby przeszkadzania będą bezwzględnie zwalczane orężem.

Takie informacje z ust oficerów i szeregowych przyczynią się w silnym stopniu do uspokojenia i dobrego przebiegu wyborów.

Jest rzeczą naturalną, że wojsko, a w szczególności oficerowie muszą zachować najzupełniejszą polityczną bezpartyjność.

Oficerów, biorących jakikolwiek udział w agitowaniu zawieszę w służbie, ewentualnie sądownie ukarzę.

Stan. Haller
generał dywizji i inspektor armji[26].

[26] PAOL, Lwowski Urząd Wojewódzki, Wydział Społeczno-Polityczny, f. 1, op. 52, spr. 63, Stanowisko wojska podczas wyborów, pismo do wojewody lwowskiego, Lwów, 31 X 1922 r., L. 2173/tj., k. nlb.; Stanisław Haller (1872–1940), generał dywizji Wojska Polskiego, ur. 26 kwietnia 1872 r. w majątku Polanka Hallera w ówczesnej Galicji. Był stryjecznym bratem gen. Józefa Hallera oraz synem Władysława Hallera, posła do austriackiej Rady Państwa. Od 1892 r. służył w armii austro-węgierskiej. Absolwent Szkoły Wojennej w Wiedniu, pełnił służbę na stanowiskach sztabowych. W czasie I wojny światowej był m.in. szefem sztabu Twierdzy Kraków, dowódcą pułku artylerii oraz zastępcą szefa sztabu korpusu. Od maja 1918 r. dowodził brygadą artylerii na froncie włoskim. Po rozpadzie Austro-Węgier zgłosił się do Wojska Polskiego. Początkowo został zastępcą komendanta Krakowa, a od 20 listopada 1918 do 6 lutego 1919 r. pełnił funkcję szefa sztabu Dowództwa Okręgu Generalnego Kraków. W grudniu 1919 r. objął obowiązki szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego i uczestniczył wraz z Józefem Piłsudskim w opracowaniu planu wyprawy kijowskiej. W czerwcu 1920 r., podczas sowieckiej kontrofensywy, ustąpił ze stanowiska, a następnie dowodził 13. Dywizją Piechoty, grupą operacyjną oraz 6. Armią. Był również członkiem Ścisłej Rady Wojennej i inspektorem armii we Lwowie. W 1923 r. ponownie objął stanowisko szefa Sztabu Generalnego. W grudniu

Zakończenie

Przedstawione czytelnikowi dokumenty ukazują sposób przygotowania oddziałów Wojska Polskiego stacjonujących na terenie Okręgu Korpusu nr VI Lwów do zabezpieczenia wyborów parlamentarnych w 1922 roku w Małopolsce Wschodniej. Pozwalają odtworzyć rozmieszczenie dodatkowych oddziałów, organizację systemu dowodzenia oraz zasady użycia wojska do wsparcia administracji cywilnej podczas zabezpieczenia głosowania. Świadczą również o rodzajach zagrożeń uwzględnianych przez dowództwo DOK VI. Dokumenty te przedstawiają przede wszystkim stanowisko władz wojskowych, nie zaś rzeczywiste nastroje ludności ani faktyczną skalę zagrożenia.

Podstawę systemu zabezpieczenia przez wojsko przebiegu głosowania w wyborach do Sejmu i Senatu jesienią 1922 roku tworzyły trzy rejony odpowiedzialności, podporządkowane dowódcom 5., 11. i 12. DP. Do rejonu 12. DP skierowano sześć dodatkowych batalionów: trzy bataliony 40. pp, dwa bataliony 6. pułku saperów oraz batalion 9. pp. Rozmieszczono je w Kopyczyńcach, Borszczowie, Trembowli, Brodach, Zbarażu i Buczaczu. Koncentracja wojska w południowej i wschodniej części województwa tarnopolskiego wskazuje, że dowództwo przywiązywało szczególną wagę do zabezpieczenia obszarów, na których spodziewano się bojkotu wyborów, aktów sabotażu lub działalności uzbrojonych grup. Rejon 11. DP wzmocniono

1925 r., zaniepokojony pogłębiającymi się podziałami w armii i przygotowaniami do przewrotu, podał się do dymisji. Podczas zamachu majowego w 1926 r. objął funkcję szefa sztabu wojsk rządowych. Po zwycięstwie Józefa Piłsudskiego był przez pewien czas internowany w warszawskim hotelu Bristol, a następnie wycofał się z życia publicznego i zamieszkał w rodzinnym majątku. W 1926 r. opublikował książkę *Wypadki warszawskie od 12 do 15 maja 1926 r.* W polityce zagranicznej opowiadał się za oparciem Polski na mocarstwach zachodnich oraz zbliżeniem z państwami Małej Ententy, zwłaszcza z Czechosłowacją; sympatyzował także ze stronnictwami prawicowymi. We wrześniu 1939 r. zgłosił gotowość powrotu do służby wojskowej, lecz nie otrzymał przydziału. Po agresji Związku Sowieckiego na Polskę został aresztowany przez NKWD, osadzony w obozie w Starobielsku, a następnie zamordowany wiosną 1940 r. w Charkowie. Odznaczony m.in. Orderem Virtuti Militari V klasy, Orderem Odrodzenia Polski II i III klasy oraz dwukrotnie Krzyżem Walecznych. Za: M. Zgórniak, *Stanisław Haller (1872–1940), generał dywizji*, [w:] *Internetowy Polski Słownik Biograficzny*, https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stanislaw-haller-1872-1940-general-dywizji [dostęp: 2.09.2026].

III batalionem 53. pp skierowanym z Gródka Jagiellońskiego do Stanisławowa. W rejonie 5. DP przewidywano natomiast przydzielenie po jednym batalionie na każdy powiat. Dyslokacja pododdziałów pomiędzy powiaty i gminy ograniczała siły pozostawione w stałych garnizonach. Dowódca OK VI gen. dyw. Władysław Jędrzejewski nakazał więc, by wykorzystać do służby wartowniczej i garnizonowej również żołnierzy artylerii czy innych rodzajów broni, zabezpieczających urzędy i zakłady wojskowe. W garnizonach pułki lub dywizjony artylerii miały zostać czasowo spieszone, przy zachowaniu niezbędnych sił do ochrony dział, sprzętu i pozostałego mienia. Podobne znaczenie miało użycie batalionów 6. pułku saperów do wykonywania zadań niezwiązanych bezpośrednio z ich specjalnością. Rozwiązania te świadczą o skali i wadze wykorzystania wojska do wsparcia administracji cywilnej, ale mogą również wskazywać, że liczba dostępnych oddziałów piechoty była niewystarczająca do jednoczesnego zabezpieczenia rozległego obszaru i utrzymania odpowiednich odwodów.

System ochrony wyborów przez jednostki wojskowe podległe dowództwu OK VI można podzielić na dwa elementy. Pierwszym były pododdziały rozmieszczone w powiatach i gminach, zapewniające stałą, kilkudniową obecność wojska. Zdaniem autora niniejszego opracowania oprócz ochrony stacjonarnej mogły wywołać efekt psychologiczny lub nawet zastraszyć osoby niechętne wobec państwa polskiego i samych wyborów. Drugim były ruchome grupy lotne i pościgowe, tworzone przede wszystkim z kawalerii oraz kompanii piechoty przewożonych samochodami. W rejonie 11. Dywizji Piechoty rolę głównej grupy pościgowej miał pełnić 6. pułk ułanów. Kawaleria stanowiła podstawę wojsk szybkich i najlepiej nadawała się to takich zadań, szczególnie w trudnym terenie. Oddziały ruchome przeznaczono do szybkiego reagowania na akty terroru, działalność „band" oraz gwałtowne próby uniemożliwienia głosowania. Dowództwo nie ograniczyło się zatem do ochrony miejscowości, lecz przygotowało również odwody zdolne do interwencji poza miejscami stałego rozmieszczenia wojsk.

Szczególną uwagę zwrócono na utrzymanie ciągłości zabezpieczenia. Rozmieszczenie oddziałów należało uzgodnić z wojewodami i przeprowadzić w taki sposób, aby podczas głosowania uniknąć większych przesunięć oddziałów wojskowych. Dopuszczano jedynie przemieszczanie pomiędzy gminami nocą lub wczesnym rankiem, przed otwarciem lokali wyborczych. Jednocześnie dowódcy zostali

zobowiązani do podejmowania działań z własnej inicjatywy w razie zaistnienia aktów terroru, działalności uzbrojonych grup, czynnego zakłócania porządku lub stosowania przemocy wobec uczestników wyborów. Za brak reakcji mieli ponosić odpowiedzialność służbową. Uzgadnianie rozmieszczenia wojska z administracją cywilną nie znosiło więc obowiązku samodzielnej inicjatywy w sytuacjach określonych w rozkazach.

Dokumenty wskazują również, że dowództwo liczyło się z możliwością pojawienia się „band ze Wschodu", prawdopodobnie z obszaru sowieckiej Ukrainy. Natomiast za mniej prawdopodobne uznawało przenikanie bojówek od południa, z Czechosłowacji czy Rumunii. Używane w rozkazach pojęcia „band", „terroru" i „bojówek" są jednak nieprecyzyjne. Mogły obejmować zarówno zorganizowane grupy dywersyjne, jak i lokalne oddziały podejmujące działania o charakterze politycznym lub przestępczym. Dokumenty pozwalają zatem odtworzyć przede wszystkim sposób postrzegania zagrożeń przez władze wojskowe, a nie potwierdzić, że wszystkie te zagrożenia rzeczywiście występowały w zakładanej skali.

Istotnym uzupełnieniem rozkazów organizacyjnych jest pismo inspektora Armii nr V gen. dyw. Stanisława Hallera dotyczące zachowania wojska wobec ludności. Oddziały asystencyjne miały zapewnić obywatelom możliwość spokojnego dotarcia do urn oraz przeciwdziałać przemocy i zastraszaniu. Żołnierze powinni również wyjaśniać mieszkańcom cel swojej obecności. Gen. dyw. Stanisław Haller podkreślał konieczność zachowania całkowitej apolityczności biorącego udział w działaniach wojska, grożąc oficerom uczestniczącym w agitacji zawieszeniem w służbie, a w określonych przypadkach także odpowiedzialnością sądową. Wojsko miało więc występować jako neutralny gwarant możliwości głosowania, pozostając jednocześnie gotowe do zdecydowanego, nawet zbrojnego przeciwdziałania próbom zakłócenia wyborów.

Analizowane dokumenty ukazują rozbudowany system zabezpieczenia, łączący terytorialne rozmieszczenie pododdziałów, ruchome odwody, współpracę z wojewodami oraz znaczną samodzielność dowódców wojskowych. Nie pozwalają jednak ocenić, w jakim stopniu przyjęte rozwiązania zostały faktycznie zrealizowane ani jaki wpływ obecność oddziałów wywarła na zachowanie mieszkańców i przebieg głosowania.

Rafał Roguski

Bibliografia

Źródła archiwalne

Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego, Lwowski Urząd Wojewódzki, Wydział Społeczno-Polityczny, f. 1, op. 52, spr. 63.

Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe, Kolekcja generałów i osobistości, sygn. I.480.232, Jędrzejewski Władysław.

Źródła drukowane i statystyczne

„Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej" 1922, nr 66, poz. 590, Ustawa z dnia 28 lipca 1922 r. – Ordynacja wyborcza do Sejmu, rozdz. 1, art. 1–2.

„Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej" 1922, nr 66, poz. 591, Ustawa z dnia 28 lipca 1922 r. – Ordynacja wyborcza do Senatu.

Województwo lwowskie, Statystyka Polski, t. 27, Warszawa 1927.

Województwo stanisławowskie, Statystyka Polski, t. 28, Warszawa 1927.

Województwo tarnopolskie, Statystyka Polski, t. 29, Warszawa 1927.

Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 5 i 12 listopada 1922 roku, Statystyka Polski, t. 8, Warszawa 1926.

Opracowania

Franz Maciej, *Nastroje mniejszości narodowych na terenie województwa stanisławowskiego w latach 1921–1922 w świetle raportów Policji Państwowej*, „Dzieje Najnowsze" 2024, r. 56, nr 3.

Franz Maciej, *Spór o przynależność państwową Małopolski Wschodniej (1919–1923)*, „Textus et Studia" 2023, t. 9, nr 1 (33).

Kozyra Waldemar, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych wobec życia społeczno-politycznego w Polsce w latach 1918–1922*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego" 2007, t. 10, s. 323–359.

Kryska-Karski Tadeusz, Żurakowski Stanisław, *Generałowie Polski niepodległej*, Wydanie uzupełnione i poprawione, Editions Spotkania, Warszawa 1991.

Ostanek Adam Adrian, *VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939*, Neriton, Warszawa 2013.

Źródła internetowe

100 bohaterów na 100-lecie odzyskania niepodległości, Instytut Pamięci Narodowej, https://ipn.gov.pl/pl/100-bohaterow-na-100-lecie [dostęp: 31.08.2026].

Zgórniak Marian, *Stanisław Haller (1872–1940), generał dywizji*, [w:] *Internetowy Polski Słownik Biograficzny*, https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stanislaw-haller-1872-1940-general-dywizji [dostęp: 2.09.2026].